

الکوی ارتباط با مخالفان
در نظام حکومتی امام علی (علیه السلام)
(در مطالعه خطبه‌ها و نامه‌های نهج البلاغه)

تألیف:

بتول احمدی

سرشناسه: احمدی، بتول، ۱۳۵۸-

عنوان و نام پدیدآور: الگوی ارتباط با مخالفان در نظام حکومتی امام علی (ع) (مورد مطالعه خطبه‌ها و نامه‌های

نهج البلاغه) / تألیف بتول احمدی

مشخصات نشر: تهران: دانشکده غیردولتی - غیرانتفاعی رفاه، انتشارات، ۱۳۹۸.

مشخصات ظاهری: ۲۰۳ ص

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۹۵۰۳۲-۲-۵

موضوع: علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ ق. نهج البلاغه - ارتباط بین اشخاص

موضوع: علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ ق. فضایل -- احادیث

موضوع: علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ ق. -- احادیث

موضوع: ارتباط بین اشخاص -- جنبه‌های مذهبی -- اسلام

رده بندی کنگره: ۱۳۹۸ ۴۰۴ الف/۳۸ BP

رده بندی دیویی: ۲۹۷/۹۵۱۵

شماره کتابشناسی ملی: ۵۶۵۲۹۸۳

انتشارات دانش کده غیردولتی - غیرانتفاعی رفاه

عنوان کتاب: الگوی ارتباط با مخالفان در نظام حکومتی امام علی (ع)

(مورد مطالعه خطبه‌ها و نامه‌های نهج البلاغه)

مؤلف: بتول احمدی

ناشر: دانشکده غیردولتی - غیرانتفاعی رفاه

نوبت و سال انتشار: اول / ۱۳۹۸

شمارگان: ۵۰۰ جلد

قیمت: ۲۳۰۰۰ تومان

حروف چینی، آماده‌سازی، صفحه‌آرایی: دانشکده غیردولتی - غیرانتفاعی رفاه

طراح جلد: حدیثه سادات حسینیان

لیتوگرافی و چاپ: نشر سپیدان

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۹۵۰۳۲-۲-۵

نشانی: تهران - میدان بهارستان - ضلع شرقی مجلس - ابتدای خیابان مردم -

کوچه شهید ندایی پور - انتشارات دانشکده غیردولتی - غیرانتفاعی رفاه. تلفن: ۳۵۰۷۴۲۵۰

کلیه حقوق چاپ و نشر برای ناشر محفوظ است

فهرست مطالب

۷		سخن ناشر
۹		مقدمه
۱۳		فصل اول: مبانی نظری پررخص
۱۳		۱. ارتباط
۱۴		۱-۱. عناصر ارتباط
۱۴		۱-۱-۱. منبع
۱۷		۱-۱-۲. پیام
۲۱		۱-۱-۳. مخاطب
۲۳		۱-۱-۴. کانال ارتباطی
۲۳		۱-۱-۵. واکنش (بازخورد)
۲۴		۱-۱-۶. پارازیت (اختلال) ارتباط
۲۵		۱-۲. سطوح ارتباطات
۲۶		۱-۲-۱. ارتباطات درون فردی
۲۶		۱-۲-۲. ارتباطات میان فردی
۲۸		۱-۲-۳. ارتباط شبکه‌ای
۲۸		۱-۲-۴. ارتباط جمعی
۲۹		۱-۲-۵. ارتباط گروهی
۲۹		۱-۳. وظایف ارتباطات
۳۰		۱-۳-۱. وظیفه پیوستگی
۳۰		۱-۳-۲. وظیفه اطلاعاتی و استدرآکی

۳۰	۳-۳-۱. وظیفه تأثیرگذاری.....
۳۱	۴-۳-۱. وظیفه تصمیم‌گیری.....
۳۱	۵-۳-۱. وظیفه تصدیق.....
۳۲	۲. مخاطب‌شناسی.....
۳۴	۱-۲. ایمان و اعتقادات مخاطب.....
۳۵	۲-۲. میزان آگاهی و عقل مخاطب.....
۳۵	۳-۲. ظرفیت مخاطب.....
۳۶	۴-۲. موقعیت روانی و اجتماعی مخاطب.....
۳۷	۳. شرایط اجتماعی دوران حکومت امیرالمؤمنین علی (علیه السلام).....
۳۸	۴. مخالفان.....
۴۱	۱-۱. شین.....
۴۳	۲-۴. قاسط.....
۴۴	۳-۴. مارقین.....
۴۵	۵. تبلیغ و برقراری ارتباط در اسلام و متون دینی.....
۴۷	۱-۵. حکمت.....
۴۹	۲-۵. موعظه.....
۵۱	۳-۵. جدل.....
۵۵	۴-۵. خطابه.....
۵۶	۵-۵. مناظره.....
۵۷	۶-۵. نامه.....
۵۸	۷-۵. مثل.....
۶۰	۸-۵. شعر.....
۶۱	۹-۵. بیان تاریخ، قصه و سرنوشت پیشینیان.....
۶۲	۱۰-۵. آماده‌سازی مخاطب.....
۶۳	فصل دوم: روش پژوهش.....
۶۳	۱. تحلیل محتوا.....
۶۴	۱-۱. تحلیل محتوای کیفی.....
۶۵	۱-۱-۱. انواع تحلیل محتوای کیفی.....
۶۵	۲-۱-۱. تحلیل محتوای متعارف.....
۶۶	۲. تکنیک مورد استفاده در این پژوهش.....
۶۷	۱-۲. مفاهیم مستخرج.....
۶۷	۲-۲. شماره مفاهیم.....

۶۷	۳-۲. مقوله‌های فرعی و اصلی
۶۹	فصل سوم: یافته‌های پژوهش
۶۹	۱. یافته‌های پژوهش
۶۹	۱-۱. کدگذاری و استخراج مفاهیم از خطبه‌ها و نامه‌های نهج البلاغه
۱۴۱	۲-۱. استخراج مقوله‌های فرعی و اصلی از خطبه‌ها و نامه‌های نهج البلاغه
۱۴۳	۳-۱. مقوله‌های اصلی
۱۴۴	۱-۳-۱. روش‌های ارتباط امام با مخالفان
۱۴۴	۱-۳-۱-۱. خطابه
۱۴۵	۳-۱-۱. موعظه
۱۴۶	۱-۱-۱. جدال احسن
۱۴۷	۳-۱-۴. استدلال
۱۴۸	۳-۱-۵. نا
۱۴۸	۲-۳-۱. ابزارهای ارتباط امام با مخالفان
۱۴۹	۳-۲-۱. آرایه‌های ادبی
۱۵۳	۳-۲-۲. آیات قرآن و احادیث پیامبر (ص)
۱۵۴	۳-۲-۳. شعر
۱۵۵	۳-۲-۴. مثال و نمونه
۱۵۵	۳-۲-۵. عبرت از گذشته و پیشینیان
۱۵۶	۳-۲-۶. بیم و ترس
۱۵۷	۳-۲-۷. تشویق
۱۵۸	۳-۲-۸. تهدید
۱۵۹	۳-۲-۹. سوگند
۱۶۰	۳-۲-۱۰. تحریک عواطف
۱۶۱	۳-۲-۱۱. لعن و نفرین
۱۶۲	۳-۲-۱۲. پیشگویی
۱۶۱	۳-۲-۱۳. سؤال از مخاطب
۱۶۴	۳-۲-۱۴. بیان افضلیت خاندان پیامبر (ص)
۱۶۵	۳-۲-۱۵. مقایسه
۱۶۶	۳-۲-۱۶. سرزنش
۱۶۶	۳-۳-۱. آداب ارتباط امام با مخالفان
۱۶۷	۳-۳-۱-۱. آماده‌سازی مخاطب
۱۶۸	۳-۳-۲. مخاطب‌شناسی

۱۶۹	۱-۳-۳. برخورد قاطع
۱۷۰	۱-۳-۴. صبر و مدارا
۱۷۱	۱-۳-۴. ارزش‌های اخلاقی و انسانی حاکم بر ارتباط امام با مخالفان
۱۷۱	۱-۳-۴. خیرخواهی نسبت به مخالفان
۱۷۲	۱-۳-۴. حفظ حرمت و تکریم مخالفان
۱۷۳	۱-۳-۴. اخلاق‌مداری
۱۷۴	۱-۳-۴. اهداف برقراری ارتباط امام با مخالفان
۱۷۴	۱-۳-۴. هدایت مخالفان به سوی حق
۱۷۵	۱-۳-۴. صلح و آشتی
۱۷۷	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۱۸۹	منابع و احوال
۱۹۵	نمایه

مقدمه

گسترده‌گی ارتباطات در تمام عرصه‌ها و حوزه‌ها بر کسی پوشیده نیست. ارتباطات، جزء تفکر انسانی عرصه‌های سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، و دینی محسوب می‌شود. هر فردی برای رفع نیازهای خود ناگزیر از برقراری ارتباط و تعامل با دیگران است. بنابراین پرداختن به بحث ارتباطات، نیازمند بذل عنایت و توجه بیشتری است. نظر به اینکه دیدگاه‌ها و نظریه‌های ارتباطی، ابتدا در غرب شکل گرفته و از آنجا به سایر جوامع، انتقال یافته است و طبیعتاً بر اساس فرهنگ و آداب و رسوم غربی پی‌ریزی شده است، نمی‌تواند کاملاً منطبق بر آداب و رسوم و فرهنگ و جامع دیگر باشد؛ از این رو هر جامعه‌ای نیازمند آن است که برای داشتن ارتباطات بهینه، از الگوهایی تبعیت کند که قرابت و همخوانی بیشتری با فرهنگ و آداب و رسوم خود داشته باشد. به همین ترتیب حکومت کنونی، رازیکه حکومتی برگرفته از فرهنگ غنی اسلامی است و با فرهنگ غربی و جهانی تفاوت دارد، شایسته است که در ارتباطات خود، از الگویی بهره جوید که سنخیت بیشتری با نظام حکومتی دارد. در این راستا رجوع به منابع غنی تاریخ اسلام و سیره ائمه معصومین (علیهم‌السلام) می‌تواند کمک شایانی در جهت دستیابی به الگوی ارتباطی ایده‌آل نماید. امیرالمؤمنین علی (علیه‌السلام) جایگاه و

شان والایی در فرهنگ اسلامی - شیعی دارند و گفتار و کردار ایشان نمونه ایده‌آلی برای الگوگیری و بومی‌سازی شیوه ارتباطات انسانی برای مسلمین محسوب می‌شود، اما علی‌رغم اینکه از زوایای گوناگون، سیره ایشان مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است ولی مطالعه قابل‌توجهی در مورد سیره ارتباطی ایشان صورت پذیرفته است. از این رو شایسته است به سان سایر موارد که از ایشان تبعیت می‌شود در جهت رسیدن به یک الگوی ارتباطی، با مطالعه و تحلیل سیره ارتباطی ایشان به این مهم نیز نائل گشت.

وقت از ارتباط سخن به میان می‌آید، ناگزیر اجزاء و عناصر ارتباطی به ذهن متبادری گردد. ارتباط، حداقل به سه عنصر نیاز دارد که عبارتند از منبع، پیام و هدف (اسدی، ۱۳۷۱: ۱۰۲). وقتی که یک منبع یا فرستنده پیام، پیامی را به مقصد یا گیرنده می‌رساند، ارتباط شکل می‌گیرد. بنابراین یکی از عناصر مهم ارتباط، مقصد یا همان مخاطب پیام است. مهم از آن جهت که اگر مخاطبی نباشد که پیام را دریافت کند، ارتباطی صورت نمی‌گیرد. ممکن است در ارتباط با دیگران، مخالفانی موافق و یا مخالف با عقاید و تفکرات فرستنده پیام باشند. اینکه با هر کدام از ایشان چطور باید رفتار شود و چگونه ارتباط برقرار کرد، جای تأمل دارد. داشتن ارتباط مؤثر، ارتباطی که مورد هدف فرستنده پیام است، نیازمند قواعد و الگوهایی است که شیوه‌های خاص خود را می‌طلبد. فرانک دنس^۱، یکی از محققان برجسته علوم ارتباطات در سال‌های دهه ۱۹۷۰، پس از بررسی‌های زیاد به این نتیجه رسید که ارتباطات، زمانی مؤثر است که محرکی را به‌عنوان آغازگر و ورود نظر فرستنده با محرک مشهود گیرنده که از خود بروز می‌دهد، در یک راستا قرار دهد و آن دو را به‌گونه‌ای نزدیک به هم، مورد توجه قرار دهد (Dance, 1970: 201). و این بستگی به عوامل مختلف از جمله مهارت و صلاحیت فرستنده پیام یا ارتباط‌گر دارد. همان‌طور که پیشتر اشاره شد، برقراری ارتباط با دیگران و

تعامل با آن‌ها لازمه زندگی بشر است. در این میان روشن است با وجود ارتباطات، وجود اختلاف در میان افراد جامعه، امری بدیهی است؛ چرا که جامعه‌ای را نمی‌توان یافت که سلیق و تفکرات همگی یکسان و مانند هم باشد. در تمام دوران و اعصار، همواره حکومت‌ها با مخالفانی روبرو بوده‌اند که دارای تفکرات متفاوت بوده و به انحاء مختلف سعی در ایجاد تفرقه‌افکنی و کارشکنی داشته‌اند و با انگیزه‌های مختلف با حکومت مستقر، مخالف کرده‌اند و هر حکومتی، فراخور حال خود با مخالفانش رفتار نموده است. آنچه قطعاً باید با مخالفان برخورد نمود، امری آشکار است ولی اینکه در برابر آن‌ها باید چه نگرشی ارتباطی را در پیش گرفت، اهمیت دارد. شاید ساده‌ترین راه ممکن، مجازات مخالفان باشد؛ چه بسا حکومت‌هایی که در این مواقع دست به سردرب مخالفان زده و ابراز مخالفت را بر نتابیده و دست به مجازات می‌زنند. برخلاف آن‌ها را نادیده گرفته و مدارا می‌کنند و عده‌ای نیز با توجه به مقتضیات، از برخورد و سرکشی استفاده می‌کنند. هدف این کتاب نیل به الگوی ارتباطی امیرالمؤمنین علی (علیه السلام) با مخالفانشان است به خصوص اینکه از ویژگی‌های حکومت علوی آن بوده است که با گروه‌های مختلفی از مخالفان در دوران حکومت کوتاه عریض روبرو بوده است. در هر صورت امیرالمؤمنین علی (علیه السلام) برای حفظ آرامش و امنیت جامعه اسلامی بایستی با مخالفان برخورد می‌کردند، چون اگر این صورت، ایشان همچنان به کارشکنی‌های خود ادامه داده و پایه‌های حکومت نوپا را سست می‌نمودند. ولی از سویی در فرهنگ غنی اسلامی، استفاده از جنگ و خشونت تنها زمانی به کار می‌رود که دشمنان، جنگ را تحمیل کرده باشند و خود، فی‌البداهه آغازگر جنگ نیست. چنانچه علامه طباطبایی (رحمته الله علیه) در کتاب المیزان به نقل از مصلح جهان اسلام، علامه کاشف الغطا می‌نویسد: «اسلام پیشگام در جنگ نیست و با اختیار خود بدان مبادرت نمی‌ورزد، این دشمنان

هستند که جنگ را بر او تحمیل می‌کنند» (طباطبایی، ۱۳۷۴: ۱۶۴). از طرفی دیگر در نگرش امیرالمؤمنین علی (ع)، مخالف، انسان است و تکریم و حفظ ارزش‌های انسانی بر همگان لازم است. تقید و تعهد ایشان به این مهم چنان است، هنگامی که خوارج با ایشان جنگیدند، آن‌ها را به‌عنوان منافق یا مشرک نخواندند بلکه فرمودند، اینان برادران ما هستند که علیه ما تجاوز کردند (حرعاملی، ۱۴۰۹: ۸۳). بر اساس عناصر ارتباطی که پیشتر گفته شد منبع پیام و مقصد، اینکه امام علی (ع) به‌عنوان منبع ارتباطی به چه صورت با مخالفان ارتباط برقرار می‌کردند، همین‌طور لزوم شناخت مخاطب (در اینجا مخالفان) و شرایط ایشان، برای نیل به الگوی ارتباط امیرالمؤمنین علی (ع) با مخالفان ضروری می‌نماید.

این کتاب بر آن است با استفاده از تحلیل محتوای کیفی خطبه‌ها و نامه‌های نهج‌البلاغه که در کتاب با مخالفان امیرالمؤمنین علی (ع) است، به دیدگاه‌ها و نقطه‌نظرات ایشان دست یابد و بتواند الگوی ارتباطی ایده‌آل را جهت بهره‌گیری در موارد مشابه ارائه دهد.